

IMPORTANT BOOK

ნაშრომი განმად დაშთების

ქართულ საისტორიო მეცნიერებას უაღრესად მნიშვნელოვანი ნაშრომი შეემატა. ახლახან, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ეგიდით გამოვიდა „კავკასიის ისტორია“ ორ ტომად. გამოცემის მთავარი რედაქტორია აკადემიკოსი როინ მეტრეველი. ავტორთა ჯგუფში შედიან: როინ მეტრეველი (ხელმძღვანელი), ვალერი ვაშაკიძე, ვახტანგ გურული, ალექსანდრე დაუშვილი, ლელა მიქიაშვილი, ჯონი კვიციანი, გიორგი ჭიჭიშვილი, ოთარ ჯანელიძე.

კავკასია ცივილიზაციის ერთ-ერთი უძველესი კერაა. ეს რეგიონი, გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე, ოდითგან ბუნებრივ ხიდს წარმოადგენდა აღმოსავლეთსა და დასავლეთს, ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის. ამ გარემოებამ განაპირობა ის, რომ კავკასია განსხვავებული კულტურების გზაშესაყარად იქცა ევროპისა და აზიის მიჯნაზე.

უძველესი დროიდან მოყოლებული კავკასია ცნობილია ბუნებრივი, ეთნიკური, ენობრივი, კულტურული მრავალფეროვნებით. საკმარისია გავიხსენოთ, რომ ამ შედარებით მცირე რეგიონში, რომლის საერთო ფართობი 440 ათასი კმ²-ია (თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ვილაიეთებისა და ირანის ჩრდილო-დასავლეთი ორი ოსთანის უკიდურესი ჩრდილოეთი მხარეების დამატებით, რომლებიც გეოგრაფიულად კავკასიას ეკუთვნიან – 580 ათასი კმ²), ორმოცდაათამდე ეთნოლინგვისტური ჯგუფი ცხოვრობს. აქ ერთმანეთის გვერდით ცხოვრობენ იბერიულ-კავკასიურ, ინდოევროპულ, თურქულ, სემიტურ, მონღოლურ ენებზე მოლაპარაკე ხალხები. ეთნიკური მოზაიკის გარდა, აღსანიშნავია, რომ კავკასია რელიგიათა გზაშესაყარიცაა, სადაც ერთმანეთს ხვდება და თანაარსებობს ევრაზიის ყველა დიდი მონოთეისტური რელიგია, რომლებიც წარმართულ თუ ზოროასტრულ კულტებს ჩაენაცვლნენ. შესაბამისად, კავკასია კულტურული მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ნიშანდობლივია, რომ არქეოლოგიური აღმოჩენებით უძველესი ადამიანი აფრიკიდან ევრაზიის კონტინენტზე სწორედ კავკასიის, სახელდობრ საქართველოს ტერიტორიის გავლით მოხვდა. იმ შორეული წარსულიდან მოკიდებული, ისტორიული ქარტეხილების არეალში კავკასია მუდმივად იყო ჩართული.

მიუხედავად ეთნიკური, ენობრივი და რელიგიური მრავალფეროვნებისა, კავკასიელებს ერთმანეთთან მჭიდროდ აკავშირებს საერთო ისტორიული ბედი, კულტურებისა და ტრადიციების მსგავსება, პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესები. დღევანდელ ვითარებაში, გლობალიზაციის, მსოფლიოში ახალი ტექნოლოგიური რეალიების პირობებში, მეტად მნიშვნელოვანია კავკასიის როლი დასავლეთისა და აღმოსავლეთის დაახლოების პროცესში, რისი გააზრებაც კავკასიის წარსულის გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია.

ზოგადად, ინტერესი კავკასიის ისტორიისადმი, კულტურისადმი,

უაღრესად დიდია. შესაბამისად, მსოფლიოს არაერთი სამეცნიერო ცენტრი სწავლობდა და სწავლობს კავკასიის ისტორიისა და კულტურის საკითხებს, თუმცა ამ მიმართულებით განმაზოგადებელი ნაშრომის შექმნა მიზეზთა და მიზეზთა გამო საკმაოდ დაგვიანდა.

„კავკასიის ისტორია“ წარმოადგენს მონუმენტურ გამოცემას, რომლის პირველი ტომი რვაასი, ხოლო მეორე ტომი შვდასორმოცდაათი გვერდისაგან შედგება. თვალის ერთი გადავლებაც საკმარისია, რომ დავინახოთ, რა უზარმაზარი შრომა გაუწევია ავტორთა კოლექტივს. ნაშრომში კავკასიის ისტორია გადმოცემულია ნივთიერი, ეთნოლოგიური, ლინგვისტური, ფოლკლორული, ქართული და უცხოენოვანი წერილობითი წყაროების კრიტიკული შესწავლისა და ანალიზის საფუძველზე; უაღრესად ვრცელი ქართული და უცხოენოვანი ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობის გათვალისწინებით. აღსანიშნავია, რომ ნაშრომი უხვად არის ილუსტრირებული. ილუსტრაციებს შორის არის ცნობილი ფოტოგრაფების დიმიტრი ერმაკოვის, ალექსანდრე როინაშვილის და სხვათა ფოტოები საქართველოს ეროვნული არქივის, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ფოტოკოლექციებიდან და პირადი არქივებიდან. ამ ილუსტრაციებს არსებითად წყაროს მნიშვნელობა აქვს. ნაშრომს ასევე ერთვის ისტორიული რუკები, რომლებიც წარსულის პოლიტიკური ვითარების აღდგენის საშუალებას იძლევა და აადვილებს ტექსტის აღქმას; პირთა, გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა საძიებლები; ვრცელი რეზიუმე ინგლისურ ენაზე, რაც ხელმისაწვდომს ხდის მის ძირითად დებულებებს უცხოენოვანი მკითხველისთვის.

ამ სახის ნაშრომი ქართულ ენაზე პირველად გამოდის, თუმცა კავკასიის ისტორიის შექმნის მცდელობა რამდენჯერმე იყო. პირველად, ასეთი ნაბიჯი ჯერ კიდევ საბჭოთა ხელისუფლების მიმწუხრის ყამს, XX საუკუნის 80-იან წლებში გადაიდგა. წამოწყება იმთავითვე უპერსპექტივო აღმოჩნდა. რუსი, ჩრდილოკავკასიელი, ქართველი, აზერბაიჯანელი და სომეხი ისტორიკოსები თითქმის ვერცერთ პრინციპულ საკითხზე ვერ შეთანხმდნენ. მეორე მცდელობა, უკვე საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, 90-იან წლებში იყო, თუმცა მიზანი ამჯერადაც მიუღწეველი დარჩა. მიზეზი, ისევ კონსენსუსის შეუძლებლობა გახდა. მესამე ცდა ბოლო ათწლეულს განეკუთვნება, როცა თითქმის ყველაფერი მზად იყო იმისათვის, რომ საქმე წარმატებით დასრულებულიყო, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზების გამო ეს წამოწყება ისევ ჩაიშალა.

მეოთხე მცდელობა კი წარმატებული აღმოჩნდა. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის პრეზიდიუმის გრანტით, ავტორთა კოლექტივმა აკადემიკოს როინ მეტრეველის ხელმძღვანელობით, დაიწყო კავკასიის ისტორიაზე მუშაობა, რაც ორ წელიწადში დაგვირგვინდა. მუშაობა დიდი ენთუზიაზმით დაიწყო, თუმცა, წიგნის ერთ-ერთმა ავტორმა მოგვიანებით განაცხადა, წარმოდგენა რომ მქონოდა თუ რა ძნელ საქმეს შევეჭიდეთ, ალბათ უარს ვიტყვოდიო. აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა ავტორები დაარწმუნა, რომ კავკასიის ისტორიაზე მუშაობა ძალზე რთული იყო, მაგრამ მათ წინაშე მდგარი ამოცანა დაუძლეველი –

სულაც არა. აღსანიშნავია, აკადემიკოს როინ მეტრეველის წვლილიც ამ წამოწყების წარმატებით დაგვირგვინებაში. გარდა იმისა, რომ ის წიგნის ერთი მნიშვნელოვანი ნაკვეთის ავტორია, მან თავის თავზე აიღო თითქმის 1600 გვერდიანი ნაშრომის რედაქტირება, მანვე შეარჩია საილუსტრაციო მასალები და თავიდან ბოლომდე აქტიურად იყო ჩართული წიგნის მომზადებაში.

უნდა ითქვას, რომ კავკასიის ქვეყნების - საქართველოს, აზერბაიჯანის, სომხეთის ისტორია მეტნაკლებად კარგად არის შესწავლილი. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის შესწავლა, გასული საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულიდან დაიწყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის კავკასიის მთიელ ხალხთა ისტორიის განყოფილებაში. სწორედ აქ მომზადდა პროფესორ ზურაბ ანჩაბაძის ხელმძღვანელობით „ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები ორ ტომად (უძველესი დროიდან 1917 წლამდე), ნაკვეთი I (თბილისი, 1969), ნაკვეთი II (თბილისი, 1978). ეს გამოცემა იყო პირველი ცდა ფუნდამენტური განმაზოგადებელი ნაშრომის შექმნისა ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ისტორიაში. ქართველი მკვლევრები ასევე წარმატებით იკვლევენ საქართველოსა და კავკასიის ხალხების ურთიერთობათა ისტორიის თუ კავკასიის ცალკეული ხალხების ისტორიის საკითხებს. ამდენად, განმაზოგადებელი მონოგრაფიული ნაშრომის შექმნა კავკასიის ისტორიაში უკვე დიდი ხანია აუცილებლობას წარმოადგენდა და მისი შექმნა მომწიფებულიც იყო.

შეიძლება ითქვას, კავკასიის ხალხები და ამ რეგიონის ცალკეული სახელმწიფოები თუ სახელმწიფო წარმონაქმნები განცალკავებით ვერ ქმნიდნენ საკუთარ ისტორიას, რადგან ყოველი ქვეყნის ისტორია კავკასიაში შეპირობებული იყო მთლიანი კავკასიის გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური ფუნქციებით; ამიტომ ვერც ერთი ქვეყნის ისტორია ვერ განიხილება მთლიანი რეგიონის კონტექსტიდან ამოგდებით. ნიშანდობლივია, რომ რუსულ ისტორიოგრაფიაში კავკასიის ისტორიის შექმნის მცდელობა არც ყოფილა.

აღსანიშნავია ერთი გარემოებაც. მთელი რიგი უნივერსიტეტების სასწავლო პროგრამებში შედიოდა საგანი „კავკასიის ხალხთა ისტორია“, მაგრამ სახელმძღვანელო, რომელიც მთლიანად მოიცავდა ამ სასწავლო კურსს, არ არსებობდა, თუ არ ჩავთვლით პროფესორ ცირა ბარამიძის მონოგრაფიას „კავკასია დროისა და სივრცის გასაყარზე“ (თბ., 2016), რომელიც კავკასიის გეოპოლიტიკურ, გეოეკონომიკურ, კულტურულ-ცივილიზაციურ პრობლემათა კომპლექსური შესწავლის ცდას წარმოადგენს, და პროფესორ ჯონი კვიციანის სალექციო კურსს. ამდენად, „კავკასიის ისტორიის“ მომზადება და გამოცემა ამ მხრივაც არის მნიშვნელოვანი. თუმცა ნაშრომის მიზანი უფრო ფართოა: სამეცნიერო და ფართო საზოგადოებას გააცნოს კავკასიის ისტორია ერთიან კონტექსტში უძველესი დროიდან XX საუკუნის მიწურულამდე.

ნაშრომი იხსნება აკადემიკოს როინ მეტრეველის წინათქმით „კავკასია - ცივილიზაციის უძველესი კერა“. მასში განხილულია კავკასიის როლი და

ადგილი უძველესი დროიდან დღემდე, მისი მნიშვნელობა გლობალიზაციის პროცესში, გაანალიზებულია უმთავრესი მიზნის – მშვიდობიანი კავკასიის მიღწევის შესაძლებლობები, კავკასიური ცივილიზაციის პერსპექტივები.

სავსებით სწორად აღნიშნავს აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, რომ საბჭოთა იმპერიის დანგრევის შემდეგ კავკასიის ხალხები სრულიად ახალ რეალობაში აღმოჩნდნენ, რამაც ახალი პრობლემები დააყენა: საზოგადოებაში ყალიბდება ახალი მენტალური სტრუქტურები, გამომუშავდება კულტურული და ფსიქოლოგიური ფაქტორები; ინტეგრაციული პროცესების პარალელურად, გაჩნდა ეთნოსეპარატისტული ტენდენციები. ასეთ ვითარებაში, გლობალიზაციის პირობებში, აქტუალობა შეიძინა კულტურებისა და ცივილიზაციების დიალოგმა, რომელიც განიხილება როგორც კულტურული მრავალფეროვნების დაცვის საშუალება. დღევანდელ პირობებში აუცილებელია ტრადიციების შენარჩუნება; იმ ფასეულობების შენარჩუნება, რაც ხალხებს სხვადასხვა ფენომენის – ენა, სარწმუნოება, ფოლკლორი, კულტურის სხვა კომპონენტების სახით შეუქმნია. ამოცანა ერთია – გლობალიზაციურ პროცესებში არ უნდა დაიკარგოს კავკასიური ცივილიზაცია. უნდა გვახსოვდეს, რომ გლობალიზაცია არ არის საფრთხე კულტურისათვის და ინტეგრაცია-გლობალიზაციის პროცესი კულტურული ფასეულობების გადარჩენის, მათი მსოფლიო საგანძურში შეტანის ნიშნით უნდა წარიმართოს.

ნაშრომის შემდეგ თავში (ვ. ვაშაკიძე) განხილულია სახელწოდება „კავკასიის“ წარმომავლობა, კავკასიის გეოკულტურული არეალი; აქვე, ავტორი, კავკასიის ხალხების ეთნოლინგვისტურ და ანთროპოლოგიურ მიმოხილვას გვთავაზობს. ამის შემდეგ ნაშრომის ცალკეულ თავებში თანმიმდევრულადაა განხილული კავკასიის ისტორია უძველესი დროიდან საბჭოთა იმპერიის დაშლამდე: კავკასია უძველესი დროიდან ახ. წ. IV საუკუნემდე (ვ. ვაშაკიძე); კავკასია IV-X საუკუნეებში (გ. ჭიჭიშვილი); კავკასია XI-XII საუკუნეებში; საქარავნო-სავაჭრო გზები კავკასიაში (რ. მეტრეველი); კავკასია XIII-XVII საუკუნეებში (ჯ. კვიციანი); კავკასია XVIII საუკუნეში (ლ. მიქიაშვილი); კავკასია XIX საუკუნეში (ო. ჯანელიძე); კავკასია 1897-1916 წლებში (ვ. გურული); კავკასია 1917-1990 წლებში (ა. დაუშვილი).

ნაშრომში, მსოფლიო ისტორიის კონტექსტში, ცივილიზაციური მეთოდოლოგიის საფუძველზე, პირველად, ახლებურად არის გაანალიზებული კავკასიის ისტორიის აქტუალური საკითხები. ნაშრომში არის იმის დასაბუთების მცდელობა, რომ კავკასიის ხალხების მშვიდობიანი თანაარსებობის, ინტეგრაციის საფუძველია კავკასიური ცივილიზაცია, რომელიც ერთიან ისტორიულ წარსულში ჩამოყალიბებულ საერთო ღირებულებებს ემყარება; ნათლად იკვეთება, რომ კავკასია თავისი ისტორიით, ეთნიკური კულტურით, ენობრივი, რელიგიური მრავალფეროვნებით კვლავ უნდა მოექცეს კაცობრიობის ყურადღების არეში, როგორც მსოფლიოს მომავალი მოწყობის მიკრომოდელი.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ავტორთა ჯგუფის მაღალი კომპეტენცია. ცალკეული ნაკვეთების ავტორებს არაერთი ნაშრომი აქვთ იმ საკითხებისადმი მიძღვნილი, რომელიც კოლექტიურ მონოგრაფიაშია წარმოდგენილი. აღსანიშნავია ისიც, რომ სხვადასხვა ავტორთა ნაკვეთები ორგანულად

ერწყმის ერთმანეთს და, საერთო ჯამში, მონოგრაფია კარგად იკითხება. ამასთანავე, ნაშრომის გაცნობისას ჩნდება დაუკმაყოფილებლობის განცდა და დიდი სურვილი, რომ დამატებითი ტომის ან სხვა სახით გამოიცეს კავკასიის ისტორია 1991 წლიდან დღემდე. ავტორთა ჯგუფს ნამდვილად ხელეწიფება ამ ამოცანის უმოკლეს დროში განხორციელება. საზღვარგარეთის, მათ შორის რუსეთისა და კავკასიის ქვეყნების სამეცნიერო ცენტრებში დიდია ინტერესი კავკასიის ისტორიისადმი. ამიტომ აუცილებლად მიგვაჩნია ნაშრომის ინგლისურ და რუსულ ენებზე გამოცემა, თუნდაც შემოკლებული სახით, რითაც კავკასიის ისტორიით დაინტერესებული ინგლისურენოვანი და რუსულენოვანი ფართო სამეცნიერო და მკითხველი საზოგადოებისათვის ის ხელმისაწვდომი გახდება. ასევე, ვფიქრობთ, „კავკასიის ისტორიის“ გამოცემის შემდეგ მიზანშეწონილი იქნება დაიწყოს მუშაობა კავკასიის ენციკლოპედიაზე, სადაც თავს მოიყრის მთელი ცოდნა კავკასიის შესახებ.

სასიამოვნო მოვალეობად მიგვაჩნია იმის აღნიშვნა, რომ ნაშრომი გამოცემულია მაღალპოლიგრაფიულ დონეზე გამომცემლობა „არტანუჯის“ (ხელმძღვანელი – პროფესორი ბ. კუდავა) მიერ. მისი საბოლოო სახის მიცემაზე იზრუნა სარედაქციო კოლეგიამ ვახტანგ გურულის, ალექსანდრე დაუშვილის, ჯონი კვიციანის, ბუბა კუდავას, ეთერ ბაიდოშვილის შემადგენლობით. ასევე აღსანიშნავია ქართული ბიზნესის მხარდაჭერა ნაშრომის გამოცემაში. „კავკასიის ისტორიის“ ორტომეული დაიბეჭდა საქველმოქმედო ფონდ „ხარებას“ მხარდაჭერით. ცხადია, მეცნიერება სახელმწიფოს მხრიდან თანადგომისა და ბიზნესის მხარდაჭერის გარეშე წარმატებას ვერ მიაღწევს. ამ შემთხვევაში სახეზე გვაქვს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის, გამომცემლობა „არტანუჯისა“ და საქველმოქმედო ფონდ „ხარებას“ ერთობლივი ძალისხმევა, რაც უდავოდ მისასალმებელი ფაქტია.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად შეიქმნა ფუნდამენტური სამეცნიერო ნაშრომი, სადაც კავკასიის ისტორია სრულად არის წარმოდგენილი. მონოგრაფიაში კავკასიის ისტორიის პრაქტიკულად არცერთი მნიშვნელოვანი საკითხი განხილვის გარეშე არ არის დარჩენილი. შეიძლება თამამად ითქვას, ამ ნაშრომის შექმნით დადასტურდა, რომ თბილისი კვლავ რჩება კავკასიოლოგიური კვლევებისა და საერთოდ კავკასიათმცოდნეობის ერთ-ერთ უმთავრეს ცენტრად.

ამდენად, „კავკასიის ისტორიის“ გამოცემა უაღრესად მნიშვნელოვანი მოვლენაა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ის უდავოდ ხელს შეუწყობს კავკასიის ისტორიის უკეთ შესწავლას, კავკასიის როლისა და ადგილის გააზრებას წარსულში, დღევანდელ ვითარებაში და მომავალში; ხელმისაწვდომს გახდის მის ისტორიას მკვლევართათვის და ფართო საზოგადოებისათვის.

აკადემიკოსი დავით მუსხელიშვილი

პროფესორი ბეჟან ხორავა